

Управителят на НОИ Весела Караиванова-Начева: Таванът на пенсиите да раста всяка година

София Симеонова

- Г-жо Караиванова, какви са най-големите предизвикателства пред пенсионната система в момента?

- Предизвикателствата пред пенсионната система в България не се различават особено много от тези в голяма част от другите страни. На първо място това са демографските промени и най-вече застаряване на населението. Защото, както знаете, средната продължителност на живота в развитите икономически региони расте, докато раждаемостта остава ниска. Това означава по-голям натиск върху пенсионната система, тъй като пенсионерите или лицата, които черпят средства от системата, стават все повече, а тези, които внасят в нея - осигурените лица, намаляват. Високи са очакванията пенсионната система да подобри нивото на защита, адекватността на изплащаните пенсии, да се намали бедността сред възрастните хора. Често се сблъскваме и с наличието на определено недоверие към пенсионната система. Това стимулира сивия сектор, тъй като някои хора избират да не се осигуряват върху действителния размер на доходите си. Неформалната икономика ерозира пенсионната система не само защото я лишава от осигурителни приходи, но и защото, осигурявайки се върху част от получавания доход, хората няма как да очакват пенсионната система да им гарантира адекватен заместващ доход след пенсиониране.

- В процес е разработването на Пътна карта за усъвършенстване на пенсионната система, като НОИ е една от институциите, които участват в този процес. На какъв етап е изготвянето на този документ?

- Решението на Народното събрание за сформирание на междуведомствена работна група със задача да разработи Пътна карта за усъвършенстване на пенсионната система у нас се основава на изготвените през 2024 г. анализи, свързани с текущото състояние на пенсионната система в България. Сред тях е и Актюерският доклад на НОИ, който съдържа дългосрочна прогноза за финансовото състояние на държавното обществено осигуряване до 2070 г. Документът е една добра основа за търсене на работещи решения по отношение на подобряване стабилността на пенсионната система и гарантиране на нейната предвидимост. В дискусиите към този момент не се обсъждат варианти на решения в посока ограничаване на социални права или увеличаване на пенсионната възраст извън законово установеното нарастване към момента. Търсим начини как чрез комбиниране на различни форми на финансиране да направим социалната защита за отделни целеви групи адекватна. Вниманието ни е върху формулирането на конкретни решения как плащанията, зад които не стои осигурителен принос, но които се финансират с осигурителни вноски, да бъдат пренасочени към други системи. Каквито са и насоките, които парламентът даде при приемането на решението за пътна та карта. В центъра на вниманието са още въпросите как приходите и разходите да следват по-плътна динамиката на икономическия растеж, как да се заздравя връзката „принос-права“, как да се повишат осигурителната култура и финансовата грамотност на населението и не на последно място - как да се ограничат начините за заобикаляне на осигурителното законодателство.

- Какъв хоризонт трябва да има един такъв документ, за да адресира дългосрочните проблеми пред системата?

- Когато говорим за пътна карта, съвсем очаквано е да бъдат набелязани краткосрочни, средносрочни и дългосрочни мерки. Една от мерките, която се обсъжда в краткосрочен план, е преразглеждане присъствието на т.нар. ковид добавки в размера на новоотпуснатите пенсии. Може да се мисли и за прехвърляне в други системи и на други социални плащания, които не са базирани на осигурителен принос. В средносрочен план би могло да се помисли за правилата, по които се натрупват пенсионни права. Едно от решенията, което лично аз винаги съм подкрепяла, е пенсията да се отпуска само на база осигурителен стаж, за който има реално внесени осигурителни вноски в осигурителната система. В дългосрочен план промените следва да отчитат демографските процеси. Така например от 2037 г. трябва да заработи механизъм, според който пенсионната възраст следва да се определя според промените в очакваната продължителност на живота.

- Бихте ли очертали основните промени, които по ваше мнение биха могли да допринесат за усъвършенстване на пенсионната система и може да залегнат в тази Пътна карта?

- Сред приоритетите на реформата би трябвало да е осъществяването на засилен контрол върху отпускането и плащането на пенсията за инвалидност. Данните са красноречиви - през 2022 г. са отпускани близо 46 700 пенсии за инвалидност поради общо заболяване, през 2023 г. - близо 54 600, а през 2024 г. - над 62 900 пенсии. Това е ръст от близо 35%, който е много притеснителен. Разходите за пенсии за инвалидност също нарастват. Всичко това изисква да се обърне повече внимание на причините, поради които има толкова много случаи на отпускани инвалидни пенсии. На всички ни е ясно, че проблемът е комплексен и има отношение и към здравния статус на населението и третирането на т.нар. социално значими заболявания, както и че една немалка част от личните пенсии за инвалидност се превръщат в наследствени и това също има отражение върху нарастването на броя на пенсията. И все пак, за да е налице доверие към пенсионната система, в нея трябва да се осигури справедливост и пенсията да се отпуска на онези, за които осигурените рискове наистина са станали факт и наистина водят до сериозни затруднения да се генерират доходи от труд с лични усилия. Не е въпросът да се отнемат права на осигурените лица. Приоритет е и по-добрата информираност на гражданите за техните права и задължения. Често липсата на информираност води до недоверие към пенсионно-осигурителната система.

- Казахте, че расте броят на инвалидните пенсии. Смятате ли, че те трябва да се извадят от ДОО и да се прехвърлят към социалното подпомагане?

- В последните години значително нараства броят на инвалидните пенсии. Причините са комплексни и не са свързани само с повишената заболеваемост на хората, но и непрекъснатото увеличаване на изискуемата възраст за пенсиониране и изискуемия осигурителен стаж за придобиване на право на пенсия по общия ред. С повишаване на възрастта хората се страхуват, че биха останали без работа и без доходи, което създава предпоставки за търсене на варианти за преждевременно пенсиониране, каквото е пенсионирането с инвалидна пенсия. Това създава дългосрочна тежест върху пенсионната система и налага търсене на различни начини и мерки за подобряване на организацията и контрола на тази дейност. Основната част от инвалидните пенсии са пенсии от категорията на трудовите, т.е. размерът им се изчислява на базата на придобития осигурителен стаж и осигурителен доход от съответните лица към датата на отпускането им. Тези пенсии не са социални и тяхното място е в

пенсионноосигурителната система. Има и социални пенсии за инвалидност, отпускани от Националния осигурителен институт, които попадат в категорията „пенсии, несвързани с трудова дейност" и при които от значение е само процентът на загубената работоспособност на лицето и липсата на право на друг вид пенсия. Вторите действително имат по-скоро характер на социално подпомагане.

- Каква е вашата позиция относно увеличаване на максималната пенсия?

- Разумно би било да се запази максималният месечен размер на получаваните една или повече пенсии, като се предвиди този размер да нараства всяка година с процента по чл. 100 от Кодекса за социално осигуряване (т. нар. швейцарско правило), приложим за всички видове трудови пенсии.

- Колко хора получават максимална пенсия и колко би струвало на бюджета на ДОО премахването или увеличаването на тавана?

- В момента броят на пенсионерите с ограничени до тавана пенсии е около 8700. Според актуалните разчети на НОИ за пълно отпадане на тавана на пенсиите са необходими 5,2 млн. лв. месечно. За увеличение на тавана от 3400 лв. на 3600 лв. са необходими 1,4 млн. лв. месечно, като броят на пенсионерите с ограничени до тавана пенсии ще намалее от 8700 на 5700, а 3000 пенсионери ще получат действителните размери на пенсиите си -тези с размери между 3400 лв. и 3600 лв. При условие че минималните размери на пенсиите за трудова дейност, както и тези над минимума се осъвременяват ежегодно, задържането на максималния размер без промяна води до това, че броят на хората, които са се осигурявали на високи доходи, но не получават действителния размер на пенсията си, ще расте. От тази гледна точка редовната актуализация на „тавана" би имала положително влияние върху системата - най-вече по отношение на повишаването на общественото доверие в нея и мотивиране на хората с високи трудови възнаграждения да се осигуряват върху реалните си доходи.

- Колко хора получават доплащания от бюджета на ДОО, за да стигнат до минималния размер на пенсията?

- В момента около 800 хиляди пенсионери имат определен действителен размер на пенсията под минималния размер за съответния вид и получават доплащане от бюджета, за да получат минималния размер на пенсията. Доплащането за тях е в размер на около 132 млн. лв. месечно.

- Заради засиления темп на нарастване на минималната пенсия преди няколко години редица експерти посочват, че се е загубила връзката принос-права в пенсионната система. Какво е вашето мнение по този въпрос?

- Вярно е, че темата за определяне размера на минималната пенсия е често обсъждана тема в дебата за състоянието на пенсионната система. От една страна, се защитава логиката, че пенсионната система има социалнозащитна функция и трябва да предпазва пенсионерите от риска от изпадане в бедност. От друга страна, се застъпва тезата, че когато минималните размери на пенсиите за трудова дейност се повишават с темпове, по-големи от тези на другите пенсии за трудова дейност, се преразпределят средства към хора, работили по-кратко време и осигурявали се на ниски доходи, което някои намират за несправедливо и за разрыв във връзката между приноса и правата в системата. Получава се така, че хора с непълен стаж или с осигуровки върху минимален доход могат да получават почти същата пенсия като хора с по-дълъг стаж и по-висок осигурителен доход. Но държавното обществено осигуряване е система, базирана на солидарност, и не може да се прави аналогия с капиталовите схеми, в които

размерът на пенсията зависи изцяло от онова, което е внесено. Същевременно тя е и осигурителна система, която се подчинява на определени принципи.

- От статистическите данни на НОИ прави впечатление, че новите пенсионери са с все по-малък стаж и по-нисък индивидуален коефициент. Защо се получава така?

- Основните причини се крият в комбинация от демографски, икономически и институционални фактори. Сред най-важните фактори, които доведоха до пропуски в осигурителните периоди на много хора, а оттам - до по-ниските им пенсии, са безработицата и реструктурирането на икономиката през 90-те години на миналия век. Вследствие на тях се стигна до по-дълги периоди, в които лицата работиха без вноски или бяха изцяло извън пазара на труда. Вследствие влиянието на споменатия вече сив сектор пък се получават доходи, върху които не се внасят осигурителни вноски, поради което тези доходи няма как да бъдат вземани предвид при изчисляване размера на пенсията. Така че формирането на по-ниски индивидуални коефициенти при изчисляване на размерите на пенсиите се дължи на първо място на значително по-ниските заплати по време на прехода в края на миналия и началото на този век.

- На 7 януари 2026 г. ли ще бъдат изплатени първите пенсии в евро? Подготвени ли са системите на НОИ за преминаване към еврото?

- Националният осигурителен институт, както и цялата държава, е в активен процес на подготовка за въвеждане на еврото. Адаптирането на информационните системи е в ход и към момента продължават да се извършват необходимите тестове по отношение на обработката на данните и изчисленията на пенсиите и обезщетенията в евро. Извършва се надграждане на софтуерните решения, така че 2026 г. за НОИ да стартира с разпореждания и плащания на пенсии в новата валута. Промени в графика няма да има и плащането за месеца ще започне на 7 януари и ще завърши на 20 януари.